

Oikeus elää, puhua ja tulla kuulluksi

Intertekstuaalinen näkökulma turvapaikanhakijavetoiseen kansalaisaktivismiin

IRINA HERNEAHO

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 18. marraskuuta 2022

135 päivää. Niin kauan Irakista ja Afganistanista kotoisin olevat turvapaikanhakijat sekä turvapaikanhakijoiden suomalaiset tukijat osoittivat yhtäjaksoisesti mieltään Helsingin Rautatientorilla vuonna 2017. Kaikkinensa mielenosoitus kesti yli 7 kuukautta. Mielenilmaus sai nimekseen Oikeus elää, ja sen nimissä vaadittiin muun muassa turvapaikanhakijoiden pakkopalautusten lopettamista sekä virheellisten turvapaikkapäätösten uudelleenkäsittelyä.

Valtaosa Rautatientorilla protestoineista turvapaikanhakijoista oli saapunut Suomeen vuonna 2015, jolloin Suomesta haki turvapaikkaa ennätyskellisen moni, yhteensä yli 30 000 henkilöä (Migri 2016b). Vuosi oli muuttoliikkeiden näkökulmasta poikkeuksellinen myös koko Euroopan mittakaavassa: yli miljoona siirtolaista ja turvapaikanhakijaa saapui Eurooppaan meriteitse vuoden 2015 aikana (UNHCR 2015). Näihin tapahtumiin on sittemmin julkisessa keskustelussa yleisesti viitattu nimityksellä *pakolaiskriisi* tai *Euroopan pakolaiskriisi*. Erityisesti jälkimmäinen nimitys korostaa eurooppalaisten vastaanottajavaltioiden näkökulmaa. Vähemmälle huomiolle on jäänyt esimerkiksi se, että yksin vuonna 2015 Välimeren hukkui vähintään 3 735 Eurooppaan pyrkinyttä ihmistä (UNHCR 2015).

Turvapaikanhakijatilanteen muutokseen Suomessa reagoitiin moninaisesti. Yksi näkyvä seuraus oli esiin nostamani Rautatientorin mielenosoitus, joka oli ensimmäinen laajamittainen turvapaikanhakijoiden poliittinen mielenilmaus Suomessa (Näre 2018). Tarve protestoida ei syntynyt tyhjästä. Taustalla vaikuttivat maahanmuuttopoliittikaan tehdyt kiristykset, joiden myötä kansainvälistä suojelua Suomesta hakeneiden asema heikkeni (Pirjatanniemi, Lilja, Helminen, Vainio, Lepola & Alvesalo-Kuusi 2021; ks. myös Migri 2016a).

Turvapaikkapolitiikan muutoksista ja muutosten seurauksista on sittemmin ehditty tehdä tutkimusta, ja on selvää, että tutkittua tietoa tarvitaan lisää. Samaan aikaan on kuitenkin hyvä huomioida, että Rautatientorilla protestoivat turvapaikanhakijat toivat julki turvapaikkapolitiikan epäkohtia jo ennen kuin mitään tutkittua tietoa on ollut saatavilla. Eri asia on, haluttiinko tätä viestiä kuulla.

Seurasin vuosien 2015 ja 2016 muuttoliikkeitä ja niitä seuranneita tapahtumia korostuneen tarkasti, sillä työstin samaan aikaan eduskuntapuolueiden maahanmuuttodiskursseja käsitellyttä pro gradu -tutkielmaani (Herneaho 2016). Muuttunut turvapaikanhakijatilanne ei vielä ehtinyt näkyä tutkimissani vaaliohjelmateksteissä, mutta oli selvää, että tapahtumat tulisivat jatkossa muovaamaan julkista muuttoliikekeskustelua.

Muuttoliikekeskustelua on tutkittu mittavasti niin kielitieteessä kuin yhteiskuntatieteiden piirissäkin. Tutkimus on usein kohdistunut yhteiskunnallisiin eliitteihin ja instituutioihin (esim. KhosraviNik 2010; Wodak 2015), ja aivan erityisen paljon on tutkittu maahanmuuttoon kielteisesti suhtautuvien tahojen kielenkäyttöä. Tutkimusten ansiosta tiedämme, että julkisessa muuttoliikekeskustelussa painottuvat maahanmuuttoa vastustavat äänenpainot. Tämä pätee myös verkon suosittuihin keskustelupalstoihin, joissa puhe on ainakin näennäisen vapaata (ks. Lahti 2019; Määttä, Suomalainen & Tuomarla 2020). Tutkimuksessa on puhuttu jopa ”kaapatusta” pakolaiskeskustelusta, jonka vihamielisen ilmapiirin takia siirtolaisuuteen myönteisesti suhtautuvia näkökulmia on vaikea tuoda esiin (Maasilta 2018: 69–70).

Tämä ei tietenkään tarkoita, että julkisessa keskustelussa ilmaistaisiin ainoastaan maahanmuuttoa vastustavia näkemyksiä. Tiedämme kuitenkin paljon vähemmän siitä, miten siirtolaisuuden puolesta argumentoidaan ja miten esimerkiksi turvapaikanhakijoiden oikeuksia ajetaan. Keskeinen ongelma on, että julkisessa muuttoliikekeskustelussa asianosaiset itse, siis maahan eri syistä muuttaneet, jäävät usein marginaaliin. Tämä epäsuhta tuntui erityisen räikeältä seurattessani aloittelevana väitöskirjatutkijana, miten protestoivat turvapaikanhakijat ja muut aktivistit valjastivat julkisen tilan Oikeus elää -mielenilmauksensa areenaksi. Aktivistit suorastaan vaativat tulla nähdyiksi ja kuulluiksi, ja väitöskirjatutkimustani voi pitää yhtenä yrityksenä kuunnella, mitä he ovat halunneet sanoa.

Väitöskirjassani en tutki varsinaisesti Rautatientorin Oikeus elää -mielenosoitusta vaan mielenosoituksen järjestäneen aktivistiverkoston tuottamaa blogiaineistoa (Oikeus elää 2017). Kun ryhdyin tutkimaan Oikeus elää -blogia, toivoin löytäväni jotain aivan uutta ja perinteisen muuttoliikekeskustelun tutkimuksen näkökulmasta marginaalista. Lopulta tutkimukseni kohteeksi muotoutui kuitenkin se, miten blogiaineistossa rakennetaan suhteita jo olemassa olevaan: toisaalta yksittäisiin teksteihin ja ääniin ja toisaalta laajempiin kielenkäytön konventioihin. Väitöskirjatutkimukseni käsittelee toisin sanoen aktivistien tuottaman blogiaineiston intertekstuaalisuutta.

Analyysin pohjalta olen luokitellut blogin tekstejä kolmeen eri kategoriaan. On ensinnäkin tekstejä, jollaisia odotinkin kohtaavani aktivistiverkoston blogissa. Tällaiset tekstit ottavat kantaa ja vetoavat tunteisiin. Tekstit muistuttavat erityisesti ihmis-oikeus- ja muiden kansalaisjärjestöjen viestintää, ja niiden tavoitteeksi voi määritellä lukijoiden osallistamisen verkoston toimintaan: lukijoita houkutellessaan esimerkiksi lahjoittamaan rahaa ja osallistumaan mielenosoituksen järjestelyihin.

Toiseksi blogin teksteissä ammennetaan myös journalismin ja tiedottamisen maailmasta. Näillä teksteillä on tiedonvälityksellinen funktio, ja tekstien esitystekniikassa on aineksia erityisesti uutisgenrestä. Kolmas kategoria koostuu teksteistä, jotka kytkeytyvät politiikan ja hallinnon instituutioihin ja prosesseihin. Osa näistä teksteistä edustaa niin kutsuttua aaneloskulttuuria (Heikkinen 2000: 210): tekstit noudattavat erilaisista asiakirjoista tuttua jäsenystä, ja myös käytetty kieli on virallisuontoista.

Kuten näistä luonnehdinnoista voi päätellä, blogi saa kansalaisaktivistien käytössä hyvin erilaisia tehtäviä. Teksteillä toteutetaan perinteistä joukkovoimaan pohjautuvaa kansalaisvaikuttamista, minkä lisäksi tekstit ovat välineitä, joilla tuotetaan tietoa sekä vaikutetaan turvapaikkapoliittisiin linjauksiin instituutioiden sisällä. Aktivismi moniulotteisuuden lisäksi tutkimustulokset kertovat myös tekstejä ympäröivistä yhteiskunnallisista ja sosiaalisista järjestyksistä. Aktivistit omaksuvat keinoja ja puhe- tapoja yhteiskunnan keskeisiltä vallan paikoilta: journalistisen tiedonvälityksen, parlamentaarisen politiikan sekä hallinnon piiristä. Yhteiskunnan rakenne sekä sen keskeiset vallankäytön paikat ikään kuin heijastuvat aineistoon. Samanaikaisesti vaikutus- valtaisia resursseja muovataan niin, että ne tukevat aktivistien omien tavoitteiden saavuttamista. Väitöskirjatutkimukseni valottaakin omalta osaltaan sitä, miten kieli on aina väistämättömän yhteiskunnallista ja yhteiskunta ja sen suhteet osin kielellisiä.

Aineisto siis kytkeytyy monin tavoin aiempaan ja jo olemassa olevaan kielenkäyttöön sekä yhteiskunnallisiin järjestyksiin. Intertekstuaalisuuden näkökulmasta tämä on selviö; aina kun käytämme kieltä, tulemme väistämättä kytkeytyneeksi osaksi erilaisia traditioita. Keskeinen kysymys koskee sitä, miten muista konteksteista tuttuja resursseja hyödynnetään, kierrätetään ja muovataan niin, että luodaan samalla jotain uutta – ja potentiaalisesti jopa vapauttavaa. Kun pohditaan, millaisia uusia näkökulmia tutkimani blogitekstit julkiseen muuttoliikekeskusteluun tuovat, erityisen merkitykselliseksi nousee tapa, jolla turvapaikanhakijoiden ääntä teksteissä kaiutetaan.

Jaottelen aineiston turvapaikanhakijoiden äänen kahteen eri kategoriaan: kokemukselliseen sekä kollektiiviseen ääneen. Kokemuksellisella äänellä välitetään minä- tai me-muodossa turvapaikanhakijoiden omakohtaisia kokemuksia, tunteita ja tarinoita. Kokemuksellinen ääni (esimerkki 1) korostaa äänessä olevan turvapaikanhakijan yksilöllisyyttä ja on samalla keino välittää tietoa turvapaikkajärjestelmän epäkohdista. Kollektiivinen ääni (esimerkki 2) puolestaan sanoittaa protestoivien turvapaikanhakijoiden – ja joissain tapauksissa myös näiden tukijoiden tai edustajien – yhteisiä tavoitteita ja vaatimuksia. Kollektiivinen ääni on siten poliittisen toimijuuden väline ja ilmentymä.

- (1) ”Olen ollut säilöönnotossa yli kaksi kuukautta. En voi nukkua enkä syödä, sillä pelkään, että poliisi tulee hakemaan ja pakkopalauttaa minut Irakiin. – – En ole tehnyt mitään väärää enkä rikollista. Tahdon vain elää rauhassa. Auttakaa minua!” (Herneaho 2022: 200)
- (2) Allekirjoittaneet lausunnon antajat pyytävät, että Suomen Maahanmuuttovirasto tosiasiallisesti ottaa turvapaikkapäätöksiä antaessaan huomioon Irakin todellisen turvallisuustilanteen, jota koskevia tietoja tässä lausunnossa annetaan. (Herneaho 2022: 211)

Olennaista on sekä, että turvapaikanhakijan ääni saa teksteissä tyypillisesti muita ääniä enemmän tilaa ja painoarvoa. Tällainen äänten hierarkia ilmenee esimerkin 3 kaltaisissa tapauksissa, joissa turvapaikanhakijat pääsevät kertomaan tulkintojaan poliittisten päättäjien sanomisista sen sijaan, että poliitikkoja siteerattaisiin teksteissä suoraan.

- (3) ”Perussuomalaiset sanoivat kannattavansa pakkopalautuksia vain, jos turvapaikanhakija on tehnyt rikoksen Suomessa”, [turvapaikanhakijan nimi] kertoo.

Hän tulkitsti pääministeri Sipilän (Keskusta) puheita niin, ettei Suomi palauta ketään, joka voi joutua vaaraan kotimaassaan. (Herneaho 2022: 240)

Julkisessa muuttoliikekeskustelussa tilanne on usein ollut päinvastainen: etenkin parlamentaarisisa keskusteluissa turvapaikanhakijat ovat tyypillisesti olleet keskustelukumppanin sijasta puheenaihe.

Yhtäjaksoinen Oikeus elää -mielenosoitus päättyi, kun poliisi määräsi kaikki Rautatien torille sijoittuneet mielenilmaukset lakkautettaviksi kesäkuussa 2017 (YLE 2017). Kun turvapaikanhakijoiden asiaa ei enää ollut välttämätöntä kohdata silmästä silmään, mielenosoitus ja turvapaikanhakijoiden esittämät vaatimukset ehkä hiipuvait monien kaupunkilaisten mielistä. Oikeus elää -mielenosoituksen esiin nostamat epäkohdat eivät kuitenkaan ole ratkenneet tai muuttuneet vähemmän akuuteiksi.

Suomessa elää arviolta noin 5 000 ihmistä, jotka ovat hakeneet turvapaikkaa ennen vuotta 2017 mutta jääneet vaille jatkuvaa oleskelulupaa (Lupa elää 2021). Tällä hetkellä nämä ihmiset elävät suomalaisen yhteiskunnan marginaalissa, eräänlaisessa jatkuvassa välitilassa, jossa heillä ei ole virallisesti tunnustettua asemaa, oikeutta tehdä töitä tai mahdollisuutta suunnitella tulevaisuuttaan.

Eduskuntaan edennyt ja hallintovaliokunnan käsittelyssä oleva Lupa elää -kansalaisaloite ajaa muutosta, jonka myötä näille ihmisille myönnettäisiin nelivuotinen jatkuva oleskelulupa (Kansalaisaloite.fi 2021). Tässäkin tapauksessa huomionarvioista on, että nimenomaan kansalaisyhteiskunta on aktivoitunut ajamaan siirtolaisten oikeuksia. Tutkimani Oikeus elää -verkosto on toivoa antava esimerkki siitä, että joukkovoimalla muutoksia on mahdollista saada aikaan: verkosto oli esimerkiksi mukana sorvaamassa paperittomien asemaa parantavaa valtuustoaloitetta, joka hyväksyttiin Helsingin kaupunginvaltuustossa marraskuussa 2017.

Kun työstin väitöskirjaani, seurasin tarkasti turvapaikanhakijoita käsittelevää keskustelua. Useissa puheenvuoroissa toistui ajatus siitä, että historia tulee tuomitsemaan tavan, jolla Suomi – ja laajemmin Eurooppa – on turvapaikanhakijoita ja siirtolaisia kohdellut. Tällaisen käsityksen mukaan historia on jotain, mitä voidaan kriittisesti arvioida ja muistaa – jotain, mistä ottaa opiksi. Meidän ei kuitenkaan tarvitse jäädä odottelemaan tulevien sukupolvien tuomiota. Historia ei ole mitään ennalta määrättyä ja vääjäämättömästi toteutuvaa vaan jotain, mitä me valinnoillamme teemme. Ensimmäinen tärkeä tehtävämme on yksinkertaisesti kuunnella.

Lähteet:

- HEIKKINEN, VESA 2000: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä* s. 116–214. Helsinki: Gaudeamus.
- HERNEAHO, IRINA 2016: *Maahanmuuttodiskurssit eduskuntapuolueiden vuoden 2015 vaalimateriaaleissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201608253866>.
- Kansalaisaloite.fi 2021 = Lupa elää. Suomessa pitkään asuneille turvapaikanhakijoille myönnettävä oleskeluluvat. <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/9109> (16.11.2022).
- KHOSRAVINIK, MAJID 2010: The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers. – *Journal of Language and Politics* 9 (1) s. 1–28. <https://doi.org/10.1075/jlp.9.1.01kho>.
- LAHTI, EMMI 2019: *Maahanmuuttokeskustelun retoriikkaa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5707-2>.
- Lupa elää 2021 = Usein kysytyt kysymykset. <https://lupaelaa.fi/usein-kysytyt-kysymykset/> (16.11.2022).
- MAASILTA, MARI 2018: Maailma tulee kylään. Vastaanottokeskuksen aikaansaama tunnekeskustelu. – Mari Maasilta & Kaarina Nikunen (toim.), *Pakolaisuus, tunteet ja media* s. 48–70. Tampere: Vastapaino.
- MIGRI 2016a: Humanitaarista suojelua ei myönnetä enää, uudet maalinjaukset Afganistanista, Irakista ja Somaliasta. <https://migri.fi/-/humanitaarista-suojelua-ei-myonneta-enaauudet-maalinjaukset-afganistanista-irakista-ja-somaliasta>. (16.11.2022).
- 2016b: Vuonna 2015 myönnettiin hieman yli 20 000 oleskelulupaa, uusia Suomen kansalaisia reilut 8 000. <https://migri.fi/-/vuonna-2015-myonnettiin-hieman-yli-20-000-oleskelulupaa-uus-ia-suomen-kansalaisia-reilut-8-000>. (16.11.2022).
- MÄÄTTÄ, SIMO – SUOMALAINEN, KARITA – TUOMARLA, ULLA 2020: Maahanmuuttovastaisen ideologian ja ryhmäidentiteetin rakentuminen Suomiz24-keskustelussa. – *Virittäjä* 124 (2) s. 190–216. <https://doi.org/10.23982/vir.81931>.
- NÄRE, LENA 2018: ”Olemme täällä näyttämässä, että olemme ihmisiä siinä missä muutkin”. Etnografinen tutkimus turvapaikanhakijoiden protestista Helsingissä. – *Sociologia* 55 (4) s. 350–365.
- Oikeus elää 2017 = Oikeus elää -blogi. <https://demofi.blogspot.com/>. (16.11.2022).
- PIRJATANNIEMI, ELINA – LILJA, INKA – HELMINEN, MAIJA – VAINIO, KRISTIIINA – LEPOLA, OUTI – ALVESALO-KUUSI, ANNE 2021: *Ulkomaalaislain ja sen soveltamiskäytännön muutosten yhteisvaikutukset kansainvälistä suojelua hakeneiden ja saaneiden asemaan*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:10. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162850/VNTEAS_2021_10.pdf?sequence=1&isAllowed=y (16.11.2022).
- UNHCR 2015: Over one million sea arrivals reach Europe in 2015. <https://www.unhcr.org/news/latest/2015/12/5683dob56/million-sea-arrivals-reach-europe-2015.html>. (16.11.2022).
- WODAK, RUTH 2015: *The politics of fear. What right-wing populist discourses mean*. London: SAGE.
- Yle 2017: Turvapaikanhakijoiden mielenosoitus purettiin. Purkua vastustaneet marssivat Maahanmuuttovirastolle. <https://yle.fi/uutiset/3-9699894> (16.11.2022).

Irina Herneaho: *Oikeus elää. Intertekstuaalisuus turvapaikanhakijoiden oikeuksia ajavaassa kansalaisaktiivisissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8577-8>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi